

1700-LUVUN ALMANAKKOJEN UUDISMUODOSTEITA

uomen kielen äännehistorian luennoissaan Martti Rapola (1966: 145–146) toteaa, että passiivin geminaatta- ja yksinäis-*t*:llisen tunnuksen käytön rajat ovat aiemmin olleet nykyistä väljemmät: yksinäis-*t*:llisellä tunnuksella on voitu muodostaa myös lyhyeen painottomaan vokaaliin päättyvien yksivartaloisten verbien passiivi. Rapolan mukaan on »säilynyt niukka aines, jota voidaan pitää tästä todisteena». Yksi muotoryhmä, joka tarjoaa esimerkkejä mainitusta käytöstä, on passiivin 2. partisiippi. Savolaismurteiden alueelta on kirjattu *ehtyytä* 'ehdyttyä', *syntyytä* 'synnyttyä', *antautta* (< **antađuta*) 'annettua', *kylpööttä*, *lähteyttä* -tyyppisiä temporaalirakenteita,¹ ja näiden lisäksi Lauri Hakulinen (1979: 240) on maininnut nurmekselaiset rakenteet *lähtöötä* 'lähdettyä', *siirtyytä* 'siirryttyä' sekä joitakin muita tapauksia.

Ainoana vanhasta kirjasuomesta löytyneenä esimerkkinä Rapola on esittänyt äännehistorian luennoissaan Agricolan rakenteen *Christusen syndyyte* 'synnyttyä'; sama esimerkki oli mukana jo hänen kirjakielen historiassaan (1965 [1933]: 161), jossa hän arveli myös rakenteen *Mahanlöytytä* voitavan mahdollisesti tulkita samalla tavoin. Samassa teoksessa (s. 156) Rapola esittää kaksi tulkintaa *löytytä*-muodolle: se on joko kaksipäätteinen partitiivi (**lötüđä+tä*) tai kaksitunnuksinen partisiippi (**lötü+đü+tä*). Mainittakoon, että Kaisa Häkkinen (1994: 402) on »analogisia mutta historiallisesti mielenkiintoisia» muotoja esitellessään maininnut nämä Rapolan esimerkit, jotka ovat peräisin Agricolan runojen otsikoista: *Kitossana Engeileilde Christusen syndyyte* ja *Paualin Mahanlöytyte Rucous* 'Paavalin rukous sen jälkeen kun hänet oli lyöty maahan'. Häkkinen toteaa vastaavanlaisia muotoja löytyvän savolaismurteista, itäisistä lähisukukielistä ja vatjasta.

¹ Rapola (1966: 146) siteeraa räikkyläläistä sananlaskua: »Siä selevä *sattautaa* [= sadettuaan], ilma tyynj tuultuvaa.» Sananlasku on saanut Hakulisen (1979: 240) esityksessä asun »Sää selvä *satautaan*, ilma tyyni tuultuaan», mutta Hakulinen mainitsee samassa yhteydessä myös Joensuun murteen mukaisen version.

Esiteltyään murteista ja vanhasta kirjasuomesta löytyneet *syntyytä*-tyyppiset partisiipit Rapola (1966: 146) toteaa: »Näiden muotojen häviämisen vaiheen alkamista merkitsevät sellaiset sekamuodot, joita tapaa 1769-vuoden almanakan savolaisen suomentajan tekstistä: *pandautua* 'pantua', *coottautua* 'koottua', tai Abraham Poppiuksen 1818 kirjoittamasta kirjeestä *alkautua* 'alettua': *alkautua* + [*alet*]tua.» Mainitunlaisilla muodoilla on Rapolan mukaan ollut aiemmin myös intransitiivis-refleksiivinen funktio, mutta järjestelmästä tuli epäselvä, kun samoilla muodoilla ilmaistiin puhdasta passiivia. Niinpä yksinäis-*t*:lliset muodot joutuivat väistymään geminaatta-*t*:llisten rinnakkaismuotojen tieltä, joiden tunnus tajuttiin selvemmin nimenomaan passiivin merkiksi.

Rapolan mainitsema vuoden 1769 almanakka kuuluu muiden 1700-luvun tekstien ohella tutkimusaineistooni. Käydessäni läpi vanhoja almanakkoja kiinnitin huomiota sekä tämän että usean seuraavan vuoden almanakkojen kielellisiin erikoisuuksiin. Rapolan savolaiseksi arvelema suomentaja on kielenparresta päättäen toimittanut ainakin 18 almanakkaa (vuosina 1769–1786), sillä niiden kieli poikkeaa selvästi sekä aiempien että myöhempien almanakkojen kielestä. Suomentajaa en pidä savolaisena, sillä kielenpiirteet ja muut vihjeet viittaavat Pohjanmaalle. Huomattakoon, että Rapolakin esitteli artikkelissaan »Suomalaisten almanakkojen kielestä» (1957: 149) pohjoispohjalaisiksi tulkitsemiaan murrepiirteitä, ja mukana olivat tällöin vuosien 1765 ja 1767–69 almanakat (vuosien 1779 ja 1781 almanakkoja hän ei liittänyt edellä mainittuihin, vaikka kommentoi niiden ilmauksia). Rapola arveli, että 1760-luvun almanakat on voinut suomentaa sama henkilö, mutta totesi asian kaipaavan tarkempaa selvittelyä.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa eräitä vuosien 1769–86 almanakkojen (lyhenteenä A 1769–1786) kielenkäytön erikoisuuksia. Aineistonani ovat almanakkojen yleishyödylliset artikkelit, ns. liitekirjoitukset, joiden pituus on 12–15 sivua. Tarkasteltavina ovat lähinnä passiivimuodot, joita on käytetty temporaali-, modaali- ja finaalinrakenteina; näiden 18 almanakan temporaali- ja modaalirakenteissa esiintyviä nominaalimuotoja ei löydy vuotta 1769 aiemmista eikä vuotta 1786 myöhemmistä almanakoista. Tarkastelen myös muita kielenpiirteitä, jotka erottavat nämä almanakat muista 1700-luvun almanakoista, ja otan lopuksi kantaa suomentajan murretaustaan.

TEMPORAALIRAKENTEITA

Kielentutkijoiden murteista ja Agricolan teoksista tapaamia *syntyytä*-tyyppisiä rakenteita on yllättävän runsaasti vuosien 1769–1786 almanakoissa: olen kirjannut yli viisikymmentä morfologialtaan nykykielestä poikkeavaa passiivin 2. partisiippia, jotka esiintyvät nimenomaan temporaalirakenteen predikaattiosina ja siis partitiivissa. Tapauksista runsas neljännes on intransitiiviverbien muotoja, etenkin *U*-johtimisia verbejä, joilla on lähinnä automatiivinen merkitys (näytejakso 1). Partisiippinäytteet ovat samanlaisia kuin kielihistorian katsauksissa esitetyt: verbien vartalon loppuvokaali on *-U* (*joutu-*, *kellastu-*, *kulu-*, *kukoistu-*, *kuivettu-*, *kylmenty-*, *taltu-*), harvemmin muu vokaali (*kuiva-*, *sata-*, *lähte-*, *ehti-*); (vahvaan) vokaalivartaloon on liitetty passiivin partisiipin tunnus *-U* (< **δU*) ja partitiivin päätte *-ta*, esim. *joutu+u+ta* 'jouduttua', *lähte+y+tä* 'lähdettyä'. Huomaa verbivariantit *kuiva/a*, *-ta* 'kuivua, tehdä kuivaksi' (*kuiva+u+ta*; vrt. Rapola 1965 [1933]: 156) sekä *kuivettua* (*kuivettu+u+ta*).

1. A 1771 oljen *kellastuta* ja warren corttelia juuresta paljasna ollesa, nyhdetään pehmiätä Pellawasta; A 1772 sietää se Syxyllä pian niijn monda wikkoo *weden* jäätymään *kylmendytä*, lackaa caicki lijottaminen, niijn että Pellawas taitaa olla wahingoittamata jään sulamiseen asti 'veden kylmennyttyä, jäähdytyä'; [pellavan nyhtämisen pitää tapahtuman] cuiwalla säällä ja *casteen* enimmästi *cuiwautta* 'kasteen kuivuttua'; A 1777 Jongun ajan perästä, *wäjen* marjoista wijnaan *lähteytä* ja astian kerran eli caxi huiscutelluxi tuldua, saadan Tuomi-marjan-wijnää laskeldaa 'voiman lähdettyä marjoista viiniin'; A 1780 Nijtyllä, joca ainuastans candaa yhtäläistä caswoa, taitaan oikia nijton-aica helposti osattaa *caickein* yhtä haawaa parahixi *joutuuta* 'kaikkien jouduttua [valmiiksi]'; säästetään jocu osa Akelma peldoa siemmenixi kypsymään, jolloin jäännös, cohta *Akelman cucoistuuta*, nijtetään 'apilan kukittua'; on – caickia andaminen samalla nijtettää, *yhden osan* jo *cuiwettuuta*, toisen jälleensä caswaisansa; A 1781 muutamina vuosina täytyy – muuta ruohoa, ennen hänen [toisen ruoholajin] hywin joutumistansa, nijtettää; toisina vuosina taas aiwan hiljan ja muun *ruohon cuiwettuta* 'kun ruoho on kuivunut, kuivettunut'; [ruoholaji menestyy] pellon-pyörtänöillä, joita enimiten ei ennen, cuin Touwonleickauxen jälken nijtetä, *siemmenden* kypsymään *ehitytä*; A 1785 ja on sitten nimitettyin *aikain kuluuta*, taas mergelöiminen peldoansa 'mainitun ajan kulluttua'; tullesansa aukinaisessa ilmaasa olemaan, ja päiwän *satauta* saadessa händä [merkeliä] paistaa, niin särkyä hän palaisixi 'sadettua, auringon saadessa sitä paahtaa'; A 1786 jolloin hän [sona] wasta *talduutansa* 'tultuaan miedommaksi', on, tarpellisija omaisuxija – woittanut [maattuaan aikansa varastosensa ennen käyttöä]

Näytejaksoon 2 sisältyvät transitiiwverbien partisiipit (esim. *katta+u+ta+nsa*, *otta+u+ta+nsa*) on muodostettu aivan samalla tavoin kuin edellä esitetty partisiippinäytteet. Kaikkien verbien vartalo päättyy lyhyeen vokaaliin (*anta-*, *katta-*, *oppi-*, *otta-*, *pitä-*), ja partisiipin tunnuksena on pelkkä *-U*. Yhteistä näille partisiipeille on tekijää ilmaiseva omistusliite: partisiipit ovat siis merkitykseltään aktiivisia toisin kuin näytejaksossa 3 esiteltävät tapaukset. Se, että kirjoittaja ei ole käyttänyt geminaatta-*t*:llistä passiivin tunnusta, selittyy partisiippien merkityksestä. Kyseessä on passiivisen ja intransitiivis-refleksiivisen (tai ylipäänsä aktiivisen) merkityksen rajankäynti ja selventäminen. Almanakoissa on myös nelisenkymmentä sellaista aktiivimerkityksistä menneen ajan temporaalirakennetta, joissa on nykykielen mukainen partisiippi. Näissäkin partisiipeissa esiintyy vain yksinäis-*t*:llinen tunnus, sillä yksikään kyseisistä verbinvartaloista ei pääty lyhyeen vokaaliin (*saatuansa*, *käytyänsä*, *mentyä*, *tehtyä*, *oltua*, *tultua*, *maattua*, *pudottuansa*, *ruvettuansa*, *varistuansa* jne.). Niinpä 2. partisiippi on muodostettu kaikista vartalotyypeistä lyhemmällä passiivin tunnuksella, jos partisiipilla on temporaalirakenteessa aktiivinen merkitys.

2. A 1774 [hamppu] kärsij sekä cuiwaa, että märkää, ja tucahuttaa caiken ruohon, cohta maan *cattautansa* 'katettuaan, peitettyään'; A 1777 [pitää tehtämän puuvillaistutuksia] erinomaisesti cuin Mehiläisillä niiden ensimmäisistä cuckaisista niijn paljo wirwotusta talwia *pitäytänsä* on; A 1784 [talonpoika] ahkeroitsee saaman oppia nywellistä [!] tietoa [maanviljelyksestä]; ja, oikein *oppiutansa*, holhoamaan Omaisuttansa; sadetta – *ottautansa* vastaan 'saatuaan sadetta'; A 1786 osa pellon-wiljelijöitä wäittää ei olleen itsellensä niijn hywää hyödytystä sonnastansa, hänen pijan tulduansa alas ajetuxi, kuin *andautansa* sen jongun ajan – pellolla maata

Kaksi kolmannesta poikkeuksellisista temporaalirakenteiden partisiipeista on merkitykseltään passiivisia ja siis transitiiwverbeihin pohjautuvia. Näissä partisiipeissa näyt-

täisi olevan erillinen passiivin tunnus (-*ttA*- tai -*tA*-) ja partisiipin tunnus (-*U*-), esim. *iske+ttä+y+itä*, *leikat+ta+u+ta*. Lyhyeen painottomaan vokaaliin päättyvissä vartaloissa on geminaatta-*t*:llinen tunnus, jonka edellä loppuvokaali *A* on vaihtunut *e*:ksi. Edusteilla on eri vartalotyyppejä (näytejakso 3): a) yksitavuinen vokaalivartalo (*saa*-, *vie*-), b) konsonanttivartalo (*koot*-, *käät*-, *leikat*-, *löyt*-, *pan*-, *perat*-, *valkais*-) ja c) kaksi- tai useampitavuinen vokaalivartalo (*iske*-, *juotta*-, *kylvä*-, *lihoitta*-, *löyhyttä*-, *niittä*-, *sekoitta*-, *tasoitta*-, *upotta*-, *vaihetta*-). Partisiipit ja niiden ykkösargumentit (= objektit) on näytteissä kursiivoitu.

- 3a. A 1784 *Saatauta* jongunlaista *ymmärrystä* siemmenen kaswon -- auttamisesta, niin on perään katsominen, kungalaiset nimitetyt mullan laadut owat 'kun on saatu'; A 1785 kappale peldoa, ennen kuin mergeli tuli tutuxi ja pidellyxi, ei 30 eli 40 Saxan-talarija enämbätä maxanut; mutta *saatauta hawaitta* mergelin hyödytystä, maxetaan sitä nytt 100 eli 120 Saxan-talarilla; Nytt *tietä saatauta*, kutka mergelin laadut owat -- kelwolliset, niijn on jälillä, opittaa oikein tundemaan näitä mergeli-laatuja; Maammies saapi monenkertaisen maxon -- kulutuxestansa, joka talwisna-aikana tuottaa kotiinsa turwemaata -- ja kesällä sen jälkeen, *sonnan* ulos *wietäytä*, lewittelee hänen tasaisesti, koko tungiosian ylitze
- b. A 1769 [paras viljelystapa] seisoo vanhain -- mättäisten nijttyin wijleskelemisesä, cuitengin *mättäitä* edeltä *leicattautta* ja sonnan canssa yhdessä mätänemään *pandautta*, jotca sitte wiedään Emä-pellollen, sen cautta niijn paljo eläinden sonnan waihetta woitetta, cuin maan-awaruteen waditaan, cosca sitä *Pellawia coottautta* uudellen -- täyty sonnitetta; A 1773 jos se [pellava] on wijmeisimmästi Auringosa *cuiwattautta* vielä hidas -- niijn täytyy cuiwamista auteltaman -- cuiwauus-huoneesa 'kun se on kuivatettu'; [paras tapa kuivata pellavaa on levittää se kuiville harjuille] cusa sitä -- kircas carwaisexi walcaistaan; niijn myös *walkaistautta*, wijmein ylösotettaa ja pandaa sitä warten -- asetetun warras joucon nojallen molemmin puolin 'kun se on valkaistu'; Sencaldaista *tundo-merkkiä löyttäytä*, ollaan pian wacuudettuna, lähimmäisen cokeen olewan juuri cohtalaisen 'kun on havaittu sellainen tuntomerkki'; A 1777 [saadaan kestävä katto] cuin cohtalaisellen jyrckä-cattellen tuohta, walkian *siwun* ulcopuolellen *käättäytä*, nurkittain ylös käsin ladellaan; A 1780 *Eloja* syxyllä *leicattautta* ja *coottautta*, ei saada peldoa syötettä [karjalle] 'kun elo on leikattu ja korjattu'; A 1783 Petäjän ja Kuusen sisus kuori otetaan jälsi-aikaan, niistä puista, kuin poltto-puixi -- kataan --: *päällys kaarnaa perat-tautta*, taitaan kuorta uunisa kuiwattaa 'kun on poistettu'; A 1784 tällä kaswainella on itsesänsä se luonnollinen omaisuus, että se weden ja lämbimän kautta liikkeillen *pandautta*, syöxee nawan itsestensä alas maahan, jonga me juurexi kutsumma
- c. A 1771 Puolasa kylwetään Siemmen kynnöxeen, ja Maa *kylwettäytä* äjeste-tään erinomaisella wireydellä; A 1772 *Pellawasta* alas *upotettauta*, saadaan itze työsä löytä, yhden Pellawan rupiawan ennemmin haisemaan; A 1777 *pohjan* jällensä kijni *iskettäytä*, täytetään suurembi astian puolisco rouhituilla marjoilla 'kun pohja on lyöty kiinni'; kerta eli caxi *wijnnaa waihetettauta* on marjoista wäki ja macu uutettuna eli uloswedettynä 'kun wiiniä on vaihdettu'; A 1779 Silloin -- walitaan semmoisten hyöty-caswawain -- siemmeniä, cuin Maan-alaaan sopij, ja jotca, *kylwettäytä*, monena -- vuonna peräxyttä caswawat pe-lehtymätä 'kun ne on kylvetty'; A 1780 [Sainfoini] taitaan, saatuansa wuosi-cauden juurtua, cahdesti wuodessa nijtettä, 15:enä eli 18:enä vuonna, tuhalla *kylwöstä* wuosittain; *lihoitettauta* 'kun kylwöstä on lannoitettu tuhalla'; A 1781 tämä yrtti ei saa kypsä siemmeniä ennen cuin syys puoleen, *nijttyjä* jo *nijtet-täytä*; A 1782 Coska näitä siemmeniä kylwetään, ei suingan saada niittä sywäl-len mullatta; waan taitaan *kylwettäytä* käytä ylitze maan aiwan kewijällä ha-

ralla; A 1783 [talvella eläimet] semmosija lehtiä mielellänsä syöwät, osittain kuiwina – – osittain – – kylmällä eli lämbimällä wedellä *walettauta*, ammeen panduina; [hevoset syöwät kuiviakin kuusenhavuja] jos niitä annetan heille yxi eli kaxi kerta päiwäsä *juotettauta* 'kun on juotettu'; A 1784 [kasvi imee itseensä] wettä, muldaa, suolaa ja öljyä, *niitä* kuitengin hywin *löyhyttäytä* ja toistensa kanssa *sekoitettauta*, nijn *weteloitautaa* myös, että ne taitawat wetäytä näiden hienoin huokoin – – sisäillen; A 1786 [sontaa] kuorma kuorman wiereen pannaan – – ja ensimmäisen kerran *pandautaa* ja hywin *tasoitettauta*, aljetan wastauudesta samalla tawalla

Suomentaja on eriyttänyt morfologisesti merkitykseltään aktiiviset ja passiiviset temporaalirakenteet. Eronteko on tapahtunut seuraavasti: rakenteella **iske+y+tä* ilmaistiin refleksiivinen tai määrätapauksissa automatiivinen merkitys 'iskeydyttyä' (vrt. *kuiwa+u+ta* edellä), sitä vastoin puhdas passiivinen merkitys 'kun on (oli) isketty' saatiin selkeämmin esiin asulla *iske+ttä+y+tä*; samoin *kylvä+y+tä* = 'tultuaan kylvetyksi, päästyään multaun', *kylve+ttä+y+tä* = 'kun oli kylvetty'. Jos aktiivinen merkitys 'otettuaan' ilmaistiin rakenteella *otta+u+ta+nsa*, niin passiivinen merkitys 'kun on (oli) otettu' saatiin ilmaistuksi rakenteella **ote+tta+u+ta* (vrt. *niitettäytä*, *sekoitettauta* edellä). Suomentaja on ilmeisen tietoisesti pyrkinyt luomaan järjestelmän, jossa muoto vastaa merkitystä. Partisiippityyppi *antautaa*, *lähteytä* lienee kuulunut hänen idiolektiinsa, ja sen pohjalta oli mahdollista luoda passiivimerkityksiset partisiipit lisäämällä niihin merkitystä selkeyttävä passiivin tunnus. Huomattakoon, että näytejakson 3 passiivirakenteissa on melkein kaikissa objekti tai adverbiaali tai molemmat: *Eloja* (obj.) *syxyllä* (adv.) *leicattautaa ja coottautaa* 'kun elo on leikattu ja korjattu'; *tuhalla* (adv.) *kylwöstä* (obj.) *wuosittain* (adv.) *lihoitettauta* 'kun peltoa on lannoitettu tuhalla'. Partisiippien morfologinen asu osoittaa niin selvästi rakenteiden passiivisen merkityksen, etteivät edes *n*-päätteiset objektit hahmotu subjekteiksi, vaikkei ota huomioon pragmatiikkaa: *sonnan ulos wietäytä* 'kun lanta on viety ulos'; *walkian siwun ulcopuoellen käättäytä* 'kun valkea puoli on käännetty ulospäin'; *pohjan jällensä kijni iskettäytä* 'kun pohja on lyöty kiinni'. Valtaosassa näytteitä objekti on tosin partitiivissa.

FINAALI- JA MODAALIRAKENTEITA

Passiivin 1. infinitiivin yhtenä funktiona vanhassa kirjasuomessa on tarkoituksen ilmaiseminen. Infinitiiviä ei kuitenkaan juuri käytetä lauseenvastikkeena vaan se liittyy määritteenä verbeihin *antaa*, *ottaa*, *panna*, *wiedä*, *anoa*, *asettaa*, *rukoilla*, *säätää*, *tahtoa* ym. (Forsman Svensson 1990b: 136–137). Satunnaisesti infinitiivin voi tavata jopa partisiippirakenteen korvikkeena: *luulevat hänen suuremmilta asioilta estettää* (mts. 138). Samanlaisia funktioita infinitiivillä on 1700-luvun teksteissä, myös almanakoissa:

4. A 1736 että hänen asiains *edesotetais tutkistelda* 'tutkittavaksi' – – Pappein cocouxes; A 1741 *wietin* fangit ulos *mistatta* 'teloitettavaksi, mestattavaksi'; A 1744 jotca [jyvät] hän [kuningas] sitte *lähetti* ymbärins waldacunda, *myyttä* 'myytäväksi' köyhälle cansalle cohtuliseen hindaan; Laih 1768 *Meillä on* myös muita – – asioita *ajatelda ia tutkistelda* 'ajateltavana ja tutkittavana'; Gan 1784 että *kuulla* totuutta eteensä *laskettaa* joltakulta 'kuulla jonkun sanovan totuuden'

Finaalisen lauseenvastikkeen eli 1. infinitiivin translatiivin passiivisena vastineena on vanhassa kirjasuomessa kuten nykysuomessakin ns. *miseksi*-rakenne (*tehtiin jtk tilanteen pelastamiseksi*), joskin sellaisia viljeltiin 1600-luvulla enemmän vain asetusteksteissä (Forsman Svensson 1990a: 37, 64–68). 1700-luvun asiateksteissä, esimerkiksi almanakkojen liitekirjoituksissa, näitä rakenteita esiintyy melko usein. Vanhan kirjasuomen ilmaisuvaroihin kuuluva passiivin 1. infinitiivi luontuisi kyllä finaalityyppisen rakenteen funktioon, mutta esimerkiksi 1600-luvun saarnoista olen löytänyt tällaisesta vain pari esimerkkiä (Tuomas Rajaleniuksen *Tätä estettä /estettää/ ’tämän estämiseksi’*; ks. Forsman Svensson 1990b: 137–138). Tällaista passiivin 1. infinitiivin käyttöä en ole havainnut myöskään 1700-luvun teksteistä lukuun ottamatta vuosien 1769–1786 almanakkoja. Näistä löytyy melkoinen joukko passiivin infinitiivejä, joilla on finaalityyppisen rakenteen funktio (näytejakso 5). Infinitiivit vastaavat yleensä ruotsin ’föer att göra(s)’ -rakennetta ja esiintyvät sellaisessa kontekstissa, johon ei sovi aktiivinen finaalityyppinen rakenne (*tehdäkseen*) eikä aina *miseksi*-rakenteeseen. Passiivin 1. infinitiivi tunnetaan nykyään ennen kaikkea hämäläismurteista, mutta esiintymiä löytyy myös Muoto-opin arkiston lounaismurteiden ja eteläpohjalaismurteiden kokoelmista.

5. A 1770 Wironmaan karhi eli Äjes – – woitta caicki muut aseet *walmistetta* sellaista helpotteista *maata*, cuin täsä cohtaa, *särjettää* cohtalaisia *cockareita* ja *kiscotta* caickia pellosa löytyviä *ruohoin juuria* ’maan muokkaamiseksi’, ’kockareiden särkemiseksi’, ’ruohonjuurien kiskomiseksi’; A 1771 Hapattaminen ei kelpaa mihingän muuhun, cuin *cuitua* luustansa *liuwutettaa* eli *hellitettää*, niin että päistäriä *walmistettain* voidaan luowutettaa ’kuidun li(u)ottamiseksi’, ’siihen, että li(u)otetaan kuitua’; A 1773 aiwan suurta jouduttamista waaditaan, *ennätettää* niin terävästi *coetusta tekemäsä*, ettei Pella was – – tuiki licoasi ’jotta ehdittäisiin tehdä koe niin nopeasti’; Mutta sitä enemmin taitaan – – silloin tällöin hierottaa tomuxi muutamia corsia, *tiedustel-daa* cuinga se on oleskelewa ’jotta saataisiin selville’; A 1775 [hamppua pannaan] cuhiloihin, jotca, *estettää wahingota* linnuilla, olilla peitetään; A 1776 Edellä on mainittu, caikellaisen lehden nytt *wälicappaleexi* sopiwan, sitä ylös menewäistä *jauhon tomua saawutettaa* ’jauhonpölyn talteen saamiseksi’; A 1777 Frankrikisä ja itze Parisisa juuri wisummin caikellaisia heitteitä *cocoillaan*, *uusua töitä* niistä *tehtää*; A 1781 Juuret pisywät raikasna, *kuljeteltaa* colmia kymmendä ja usiambia peninkuormia, ainuastans ne cuusencosues² säilytetään ’kuljetettavaksi’, ’niin, että niitä voi kuljettaa’; A 1783 Elatuxen puutosta *estettää* on parahin tapa kaikella wireydellä Niittyjänsä hywin korjaildaa ’elannon puutteen ehkäisemiseksi’

A 1769–1786:n liitekirjoituksissa on tietenkin myös *miseksi*-rakenteita passiivisen finaalityyppisen rakenteen vastineina, esim. *maan puhdistamisexi* ja *hajottamisexi* (1770), *Carjan ja Hewoisten yöspitamisexi* (1775), *pohja-happamen estelemisexi* (1779), *Karjan elättämisexi* (1783), *Suuremmaxi hedelmän kantamisexi* (1784), *maansa parandamisexi* (1785), *märkänemisen jouduttamisexi* (1786). Esimerkkinä suomentajan innovatiivisuudesta on näytejakso 6, jossa finaalityyppiset lauseet on korvattu passiivin 1. partisiipin translatiivilla. Tätäkään käyttöä ei ole juuri esiintynyt muissa teksteissä.

² Vrt. Ganander (1787): *kuusen koskus*, *-kuen* ’granbark’; *ne säilytetään kuusen koskuesa* ’de förvaras i granbark’. Ganander on tässä hyödyntänyt vuoden 1781 almanakkaa.

6. A 1771 [pellavan rohtiminen] tapahtu hosuin latuscaisella ja iso-pykäläisellä nujalla, Pellawain *ripsii warjeldawaxi*; A 1773 Walmistaminen tapahtuu – – wälicapaleen (!) cautta, *olkia eli warsia ruseneldawaxi*, tahicka nujilla – – eli yhdellä sowelialla couckuisella; [puhdistustapa] ei sentähden ole werrattawa sijhen – – muotoon kuin Ängerinmaalla pidellään, *puhdistamista toimitettawaxi* wetäimillä; A 1780 Sitä *runsambaa ja aicuisembaa saalista saatawaxi*, piristellään Kewäillä tuhcaa Akelma-pellollen ’runsaamman ja varhemman sadon saamiseksi’; A 1785 mergeli on maan lääkitys, *hänen wikojansa ojetta-waxi* ja *parattawaxi*; A 1786 Kuinga siis tulee sonda-tungijon sijaa laitettaa, *parahinda hyödytystä voitettawaxi*?

Toisen infinitiivin inessiivillä on sekä aktiivi- että passiivimuoto (*katsoessa, katsottaessa*), kun taas 2. infinitiivin instruktiivia käytetään vain aktiivissa (*katsoen*). Suomen kielessä on tällä kohtaa tavallaan aukko, sillä passiivisen instruktiivimuodon (**katsottaen*) käyttö selkeyttäisi määrätapauksissa tekijyyden ilmaisemista. (Vrt. *Vietin päivän sohval-la maaten* = siten, että makasin; *Ei uni *maattaen lopu* = siten, että maataan.) Passiivituunnuksisia 2. infinitiivin instruktiiveja ei esiinny vanhan kirjasuomen teksteissä (Forsman Svensson 1990a: 92–100) lukuun ottamatta vuosien 1769–1786 almanakkoja.³ Olen kirjannut niistä useita sellaisia modaalirakenteita, joiden infinitiivissä on passiivin tunnus: *katsottain*⁴ (*katso+tta+i+n*) pro *katsoin* (*katso+i+n*), *laitettain* pro *laittain*, *pidettain* pro *pitäin*, *kylvettain* pro *kylväin* jne. Suomentaja tuntuu näissäkin pyrkineen erottamaan aktiivisen ja passiivisen merkityksen (vrt. temporaalirakenteita edellä). Modaalirakenteiden pääsanat eivät ole henkilötekijäisiä predikaattiverbejä: ensimmäisessä näytteessä predikaattina on *tehdä*-verbin passiiviin vertautuva *tapahtuu*, muissa passiivinen finiitti-verbi (esim. *sekoitetaan, silitetään*), passiivin 1. infinitiivin sisältävä verbiketju (*täytyy odoteltaa ~ pyytää, taitaisiin tehdä*), jopa passiivinen nominaalimuoto (*vahingoitettaisa*). Jos rakenteet muuttua lauseiksi, kontekstiin sopii nimenomaan passiivilause: *siten, että peräänkatsotaan ~ laitetaan ~ kylvetään ~ istutetaan* jne.

7. A 1773 [pellavan] Walmistaminen *tapahtuu* – – tahicka nujilla – – eli couckuisella, caickeä wiriästi *perääncatsottain*, ettei Pellawasta – – poicki taitella; A 1774 jos cuitengin peldo löytyy ylön cuiwaxi, *täytyy* caicketicki jotain sadetta *odoteldaa*, toki nijn *laitettain* kylwämistä, että se on tapahtunut ennen, kuin satamaan rupia; [hamppu] *waati* enämmän, kuin tawallista höistöä – – nijn myös – – nijn sywää ja löyhää muldaa, että joca askelella nilcan yli sijhen wajotaan, *pidettain* peldoä caickialda parahimman caalimaan wertaisna; A 1775 Sillä wälillä – – *täyty* sijhen, kuin on, käsixi käytää, ja aiwan harwaan *kylwettain*, *pyyttää* hamppua carkiamman ja pitemmän laisexi saatettaa; A 1776 [jauhon tomu lankiaa] laattijallen, josa se *tallattain* mullan ja lian canssa *secoitetaan*; A 1779 [eläimet lasketaan niityille ennen aikojaan] maan ylön pehmiänä ollessa ja juuria *tallattain wahingoitettaisa*; A 1781 [rairuoho] on itze työsä yxi meidän kyllä hyödyllisiä heinäimme-laita, joca Consti-nijtyillä *wiljeldään* Englandin tawalla, wissisti *tulisi* wielä hyödyllisemmäxi; A 1782 Näitä [lakeuksia] cuitengin *taittasijn*, ainoastaan Äng-kampea [timoteita] *istutettain, tehtää* – – wahwoixi nijtymaixi; A 1786 Kokonainen paikka tasoitellaan – – ja

³ Ainoa muualta silmiini osunut tapaus on vuoden 1829 almanakasta, jonka kielenparsi on pohjalaista: *ettei mikään kesä-työ anna suurempaa voittoa, kuin tämä päältä nähtäin pieni ja monen silmisä turha työ*.

⁴ Vanhassa kirjasuomessa 2. infinitiivin muodoissa on yleisemmin diftongi (*katsoin, laittain*) kuin vokaalilyhtymä (*katsoen, laittaen*). Ks. Forsman Svensson 1989: 85–86.

sen pohja – – hyvällä sawella – – *silitetään*, järkinäisillä ’kunnollisilla’ katu-kiwillä sannasa ja kuurnalla keskitse *pandain*, sinne päin wiittäwä, kusa maa ulko-puolella alahaisin on

SUOMENTAJAN IDIOLEKTIN PIIRTEITÄ

Aineistoni kahdeksantoista almanakan liitekirjoituksissa on sellaisia kielenpiirteitä, jotka osoittavat kiistattomasti suomennosten olevan saman henkilön käsialaa. Tarkastelen seuraavassa eräitä suomentajan idiolektin poikkeuksellisia piirteitä ja muotoryhmiä.

1. Verbien refleksiivis-automatiivinen *U*-johdos, tyyppi *sekauta* : *sekaun*, on almanakoissa taajakäyttöinen. Rapola (1966: 170) toteaa kyseisen johdostyyppin levikiltään ahdasalaisemmaksi kuin yleiskieleen itämurteista saadun *sekautua*-tyypin ja mainitsee esimerkkejä muun muassa Haapajärveltä, Muhokselta, Iistä ja Simosta (*erraupi*, *antaun*, *pakkaupi*, *kerräypi*, *perstaupi*). Lauri Hakulinen (1979: 269–271) on esittänyt näytteitä toisaalta ei-supistumaverbien, toisaalta supistumaverbien *U*-johdoksista (esim. *ajaun*, *antaun* tai *keräyn*, *kokoun*) ja toteaa tällaisia muotoja tavattavan enimmäkseen murteista ja runoudesta. Tyyppi *sekauta* on ominainen pohjalaismurteille ja nimenomaan Oulun seudun murteelle (Pääkkönen 1971: 188). Puheena olevat *U*-johdokset ovat sekaparadigmaisia: taivutusmuodot ovat saaneet vaikutteita kadonneista *Unte*-johdoksista (esim. *ilmaunnen*), minkä lisäksi supistumaverbit ovat tartuttaneet johdoksiin *si*-imperfektinsä (*ajausin*, *antausin*). Alpo Räisänen (1988) on tutkimuksessaan suomen *U*-johtimisista verbeistä käsitellyt lyhyesti myös *sekauta*-tyyppiä ja maininnut esimerkkejä murteista sekä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun kirjailijoilta (mts. 42). Murre-esimerkkejä on eniten nimenomaan Oulun seudulta ja Kainuusta, ja moni *U*-johdoksia käyttänyt kirjailija on kotoisin Pohjanmaalta. Räisänen toteaa *sekauta*-tyypin rinnastuvan merkitykseltään *UtU*-johdoksiiin, toisin sanoen merkitys on automatiivinen tai refleksiivinen. Muoto-opin arkistosta *U*-johdoksia löytyy runsaasti useiden pohjalaispitäjien kokoelmista (paljon poimintoja on muun muassa Oulujoen ja Kalajoen kokoelmissa).

Rapola (1965 [1933]: 310–311) on selostanut runsain esimerkein vanhan kirjasuomen *Unte*- ja *UntU*-johdosten kehitystä ja näiden rinnalla alusta alkaen esiintynyttä pitkävoikaalista tyyppiä (*ilmaantee* ~ *ilmaantuu*), joka pääsi vähitellen vallitsevaksi. Lyhyesti hän (mts. 312) mainitsee myös *U*-johdokset, joista hän on löytänyt esimerkkejä Agricolalta (*yleshereymen*), Ljungolta (*lisäy*, *äsaw* ’osuu’, *rambau* ’rampaantuu’, *erauwat*; VKS antaa asun *Erauuat*; s. v. *erkauta*) ja Jusleniukselta (*harjaun*, *secaun*). On merkille pantavaa, että juuri pohjalaiselta Ljungolta on löytynyt useampia esimerkkejä kuin muista lähteistä. 1700-luvun teksteistä olen merkinnyt muistiin joitakin tapauksia Pohjanmaalla asuneilta kirjoittajilta (mm. Andreas ja Jacob Chydeniukselta ja Juhana Wegeliukselta), runsaahkon näytteistön Gananderin teoksista (etenkin satukokoelmastavuodelta 1784) ja niin ikään runsaan valikoiman kainuulaiselta Juhana Frosterukselta. *U*-johdokset ovat valalla A 1769–1786:ssa, joskin niiden rinnalla esiintyy nykykielen mukaisia asuja. Esimerkkejä *U*-johdoksista:

(Finiittimuotoja:) *andaun*, *eraupi*, ne *erauwat*, *hajou*, *hijaupi* ’estyy, hidastuu’, *ilmaupi*, *juottaupi*, (pellawa) *kehräypi*, *kokoupi*, (heinä itze) *kylwäypi*, *kääriy-*

▷

wät, laskeupi, liittäypi ja nijoupi 'tarttua yhteen', *lisäypi, lisäysi, muuttaupi, niwoupi* (päistär), *palckiuwat* 'tulevat palkituiksi', *paneusit, pistäypi, rapaupi, sakouwat, sawiupi* 'sekoittuu saveen', *sekaupi, sekauwat, sopiupi, tuleupi* 'kypsyy', *turmiupi, turmiuisi, wahtiupi* 'vaahtoa', *wertaupi* 'vertautuu', *wetäypi, wetäywät, wätkäypi* (yhteen) 'liisteröityy'

(1. infinitiivi:) *erauta, hajouta, hijauta, imeytä, keweytä, kijniottauta, kylwäytä*, (lagoon) *paneuta, sekauta, sitouta, tuleuta, tungeuta, turmiuta*

(mA- ym. johdokset:) *andauminen, aseumista, hajoumasta, imeymään, kylwäymään, näläymään, sekaumaan, secaumatoinna, secaumisen, tuleumaansa, tuleumisen, tuleumus*

(Partisiippi:) *awaunet, hajounut, ilmaunut, iskeynyt, iskeywän,kehräywäiset, tuuli-cuiwaunna, nijouwan, tuleunut, turmeunutta, turmiunexi, turmiununna*

Edellä esitetyt *U*-johdokset ovat päässeet Gananderin sanakirjaan paria poikkeusta (*keweytä* ja *näläytä*) lukuun ottamatta.⁵ Useimpiin on liitetty A 1769–1786:sta peräisin oleva esimerkki, joskin Ganander on maininnut vain yhdessä tapauksessa lähteekseen A 1769:n (s. v. *hijjaun* 'förhindras'). Samoista almanakoista ovat peräisin usean muun hakusanan tekstinäytteet. Eniten esimerkistöä (jopa parikymmentä esiintymää) on johdoksista *laskeun, tuleun, wetäyn*, useita esimerkkejä myös verbeistä *lisäyn, ni(w)oun, paneun*. Sanakirjan runsas esimerkistö samoin kuin Gananderin muiden teosten esiintymät⁶ viittaavat tiettyjen *U*-johdosten taajakäyttöisyyteen Gananderin omassa pohjalaismurteessa; hakusanassa *tuleun* onkin viittaus Ilmajoelle (Ilmol.), ja kuten edellä jo totesin, eräistä Muoto-opin arkiston pohjalaiskokoelmista löytyy runsaasti näytteitä *U*-johdoksista. Mainittakoon myös Alpo Räisäsen (1988: 82) huomautus, että Ylivieskan seudulla vallitsevana tyyppinä on *sekauta* eikä *sekaantua*. *U*-johdosten synonyymeiksi Ganander mainitsee usein muuntyyppisen johdoksen (esim. *erkaannun* ~ *erkaunnun, ilmaannun, laskeennun, liittyn, lisäänny, sekaannun, turmennun, vetäänny*). Almanakkojen *sopiupi, wahtiupi* -esiintymien hakusanat eivät ole sanakirjassa *i*-vartaloisia (s. v. *sopeun, wahtoun*), kun taas *turmiuta* on saanut hakusanaksi *turmeun* l. *turmiun*.

U-johdokset loppuvat almanakoista paria hajatapausta lukuun ottamatta (A 1788 *rickoupi*) vuoden 1786 jälkeen; siitä eteenpäin vallitsevana on *UntU*-tyyppi ja sen ohessa muut nykykielen mukaiset variantit. Mainittakoon, että tyyppit *sekauntua, sekaantua* ovat lähinnä länsimurteisia (Räisänen 1988: 82). Esimerkkejä vuoden 1786 jälkeisten almanakkojen *UntU*-johdoksista:

ei haaskaunnu, ei hajounnu, harmaundu, juureundunut, kiinteyntyä, ei kyrsäynny, lisäyntyy, paksuuntunut, paraundu (parauntua), pelehnydy, sopeuntua, tuhlauntuu, tuleundu, (ei tuleunnu, tuleuntunut, tuleuntumattomat, tuuleuntunut)

⁵Gananderilla on johdos *näljästy* 'bli slemmig'; sitä vastoin Lönnrotilla (1866–80) *Näljäytyä* l. *näljäytä* 'bli slemmig' sekä *Keweytä* l. *kewentyä* (puuttuu VKS:sta).

⁶Satukokoelmasta (1784) ja Eläinden Tauti-Kirjasta (1788) löytyvät muun muassa seuraavat esiintymät: *eraumaan, hinckaupi, jättäysi, kuiwaunna, kylläynyt, laskeua, lisäyy, nakkauis, ei perkau, sopeusi, suhtausi, tunkeunut, tuskaunut, wetäy (wetäyypi, wetäymään), wiskausi*.

2. Almanakoissa on käytetty frekventatiivijohdoksia (-*ele-*, -*skele-*) tapauksissa, joissa johtamaton verbi olisi odotuksenmukainen. Muista vanhoista teksteistä tällaisia tapaa satunnaisesti. Almanakkojen johdokset löytyvät Gananderin sanakirjasta, joskin hakusana *tahtelen* on sivukäsialalla tehty lisäys (vrt. Lönnrot 1866–80 s. v. *tahdella* 'vilja smätt ~ enträget'). Hakusanoihin liittyvät tekstinäytteet ovat suurelta osin A 1769–1786:sta, mutta esimerkiksi *auttelen* on taajakäyttöinen muun muassa Finnon ja Hemmingin virsissä, kun taas verbeistä *hakelen* ja *kasvelen* on Vanhan kirjakielen sanakirjassakin vain ohessa siteeraamani almanakkojen esimerkit. Sanakirjan ruotsinnosten perusteella (*sk*)*ele*-johdosten merkitys on määrätapauksissa 'tehdä vähän ~ vähitellen' tai 'tehdä usein'. Väliin synonyymiksi on mainittu frekventatiivijohdoksen kantaverbi, esimerkiksi *istuttelen* (= *istutan*), *kirjoittelen* (= *kirjoitan*), *luuleskelen* (= *luulen*), *näyskelen* (= *näyn*), *wedeskelen* (= *wedän*). Leena Kytömäki (1992: 52) huomauttaa Gananderin nimenneen johdokset frekventatiivisiksi, vaikka tämä on tulkinut kannan ja johdoksen toistensa synonyymeiksi. Moni Gananderin *ele*-johdos on Jusleniuksen (tai Jusleniuksen täydentäjän Porthanin) perimää (mts. 31). Jos Ganander olisi ilmoittanut (murre)lähteensä säännöllisesti, näidenkin johdosten kansankielisestä käytöstä voisi tehdä päätelmiä. (Frekventatiivijohdosten käytöstä suomen murteissa ks. Suihkonen 1994: 196–199, 226–235.) Muoto-opin arkistosta löytyi erikoista ja runsasta *ele*-johdosten käyttöä lähinnä Kalajoen kokoelmasta (esim. *koirailla*, *käveleskellä*, *nukuskella*, *pieneskellä* puita, *tipuskella*, *tuuleskella*, *vierastella*); samalle murteelle ovat ominaisia myös A 1769–1786:ssa taajaan esiintyvät *U*-johdokset. Esimerkkejä almanakkojen *ele*-verbeistä:

täytyy cuiwamista *auteldaman*; Tuuli *autteli* cuiwamaan; [heinälaji] *hakelee* rawindonsa; andaa sitä [Sara-puuta] *istutelda*; [kahmalo pellavaa] *jaeskellaan*; nijn *kaswelee* se itzestänsä; tulee *kirjoiteldawaxi*; Asiamiesten cautta *kirjoitellaan*; Nytt loppuu *kirjoitlemus*; [siemeniä] aluxilla ulos *culjetellan*; [peltoa on] *kynneldy*; *lueskeldaa*; *luuleskellaan*; nijn *luuleskelen* minä; [merkeliiä saada loitommalta] *noudeltaa*; [maa] wijjpaleina ja muruina *näyskelee*; [paikalla] *näyskele* kohta paljolda – – linduisia; *näytellä* Yhteisellen Cansallen [jotain hyödyllistä]; jos maa kylmänä – – *oleskelee*; *oleskelee* [niityllä ruohoja]; *tahtelewat*; hyödytystä *wedeskellä*; On – – Auralla *wijleskeleminen* 'åkerbruk'; *wijleskelemys auttelee* 'kyntäminen auttaa'

3. Tarkastelluille almanakoille on ominaista runsas 4. infinitiivin⁷ käyttö: *on tekeminen* -tyyppisiä nesessiivirakenteita kertyy A 1769–1786:sta runsaat 70, muista 1700-luvun almanakoista yhteensä vain kymmenkunta (*minen-* ja *mistA*-muodot ehtyvät vuoden 1786 jälkeen). 1600-luvun kieliopit mainitsevat kylläkin substantiivin *kirjoittaminen*, mutta 1700-luvun pohjalaisella grammatikolla Bartholdus Vhaelilla (1733: 45) on näyte nesessiivirakenteesta: *kirjoittaminen on / scribendum est*. On syytä mainita, että kyseisten almanakkojen suomentaja ylipäänsä viljelee ahkerasti lauseenvastikkeita. Edellä kävi jo ilmi runsas temporaalirakenteiden käyttö ja niissä esiintyvien partisiippien erikoinen

⁷ Koska 4. infinitiivin sisältävät nesessiivirakenteet ovat kirjoituksessani vain sivujuonteena, en siteeraa nykysuomen rakenteita kartoittavia tutkimuksia. Sitä paitsi 4. infinitiivin kartoitus on osa tutkimushankettani ja se on vuorossa myöhemmin. Tietoja 4. infinitiivin käytöstä kansankielessä saa muun muassa seuraavista lähteistä: Kiuru 1977 (s. 163–166, 173–177, 184–185, 190–199) ja IPK 1989 (s. 430–433). Sananparsiston 4. infinitiivejä on tutkinut Pentti Leino (1964).

koostumus (näytteet 1–3). Niiden lisäksi esiintyy paljon sellaisia temporaalirakenteita, joissa on nykykielen mukainen aktiivin tai passiivin 2. infinitiivin inessiivi. Olen kirjannut almanakoista noin 70 *antaisa, tapahtuisa* -tyyppistä aktiivirakennetta ja lähes 60 *anettaisa, kylvettäisä* -tyyppistä passiivirakennetta (2. infinitiivin muodoissa on säännöllisesti diftongi). Näiden kahdeksantoista almanakan liitekirjoitusten sivumäärä on noin 240, ja erityyppisiä temporaalirakenteita on lähes yhtä paljon, siis suunnilleen yksi rakenne joka sivulla. Temporaalirakenteita on A 1769–1786:ssa yli kaksi kertaa niin paljon kuin 1600-luvun saarnoissa, yhdeksän kertaa niin paljon kuin saman vuosisadan asetuksissa ja suunnilleen yhtä paljon kuin Lauseopin arkiston yleiskielen aineistossa (Forsman Svensson 1992: 48–49, 77; IPK 1989: 326–334). Rakenteiden runsauden ohella erikoista on passiivisten partisiippien suuri osuus: A 1769–1786:ssa passiivimuotoja (tyypit *kylvettäisä, kylvettäytä, tehtyä*) on runsaat 40 % temporaalirakenteiden partisiipeista, aivan kuten edellä mainitussa yleiskielen aineistossa, kun taas 1600-luvun saarnateksteissä sellaisten osuus on vain 15 %. Almanakkojen partisiipit eivät myöskään ole samojen verbien toistoa, vaan kymmenistä eri verbeistä muodostettuja.

Sellaiset partisiippirakenteet, joissa on käytetty passiivin 2. partisiipin akkusatiivia (näyte 8), ovat harvinaisia niin 1600-luvun kirjallisuudessa kuin nykykielessäkin.⁸ Mainittakoon, että ainoastaan Vhael (1733: 95) on ennen 1800-lukua maininnut tämän muodon kielioppinsa verbiparadigmoissa.

8. A 1777 ei ole cuitengan minulle tietty, *coetun* sitä pois kitkettä; A 1782 Hän luuli ensimmäldä Englandisa siemmenesä *erehtydyn* (p. o. *erehdytyn*)

4. Almanakkojen erikoisuutena voinee lisäksi mainita possessiivisuffiksin käytön konteksteissa, joissa liite ei yleensä esiinny. Oheisissa näytteissä (9) suffiksi liittyy aktiivin ja passiivin 1. infinitiivin lativiin, passiivisen temporaalirakenteen, genetiivisubjektillisen temporaalirakenteen sekä nominatiivisubjektillisen partisiippirakenteen predikaattiin. Ensimmäisen infinitiivin lativiin liittyvä possessiivisuffiksi on tuttu Vhaelin kieliopista, josta löytyvät muun muassa esimerkit *anna maatani, ota syödäs, sanoani* (mts. 57, 78). Pohjalaisen Salamniuksen Ilolaulusta (1772 [1690]) olen merkinnyt muistiin finaalirakenteina käytetyt tapaukset *Ollansa, piinatansa, saadanne, surmatansa, tehdänsä*.

9. A 1774 Tämän waarin ottamisen olen minä sentähden nähnyt sisälle *wetäni* tarpellisexi; A 1783 tulee jokaitzen Talonpojan *oppijansa* sitä tundemaan (= oppia); A 1785 Joka halajaa tietä *saadansa* (= saada tietää); A 1785 joihin [rakoihin] wilu saisi tilan *tungeutansa*; A 1778 sitä vähemmän työtä waatisi wisi cappale täydellisesti *pätettänsä* (= tullakseen päätetyksi); A 1771 Pellawas ei saa ikänäns sitä täydellisyttä; cuin hywään weteen *pandaisansa* (= pantaessa); A 1779 jotca [eläimet] aineita Pellon sonnituxexi andawat *piteltäisänsä* sen holhoamiseen (= käytettäessä, ts. kun aineita käytetään); A 1774 Tämän päinsä käytyä ja *sään* siihen *sopijsansa* ennen kylwämisen päinsä käymistä (= sopiessa); A 1780 yhden osan jo cuiwettuuta, *toisen* jällensä *caswaisansa* (= kasvaessa); A 1777 Cuningas cuuluu *aicowansa* andaa sitä istutelda (= aikovan)

⁸ Väitöskirjani aineistona oli lähes 5 000 partisiippirakenteen predikaattiosaa, ja näistä vain 29 oli *tehdyn*-tyyppisiä; partisiippityyppi osoittautui harvinaiseksi myös nykysuomessa (Forsman Svensson 1983: 153, 155, 170–173).

SUOMENTAJAN MURRETAUSTA

Olen pannut merkille, että vanhoissa almanakoissa on runsaasti pohjalaismurteiden piirteitä jo vuodesta 1761 lähtien (*alahaisimpia, hambaihitten, hitahasti, jochainen, rascahilla, tanterehen, tarpehellinen, walwehella; wäjen, Äjexellä; hengiänsä, itziänsä; ei likua 'likoa', putuawat, rupiapi*; meidän Talwi *pacaisemma* jo ennen vuotta 1769 painetuissa almanakoissa). Sitä paitsi Rapola (1975: 194) mainitsee vuosien 1765 ja 1767 almanakoissa sekä »edelleen peräkkäisissä vuosikerroissa ainakin 1769:ään asti» (!) olevan lähinnä pohjoispohjalaiseen suomentajaan viittaavia kielenpiirteitä. Kielenkäytön erikoispiirteet erottavat kuitenkin vuosien 1769–86 almanakat edeltäjistään. Pidän niiden liitekirjoitusten suomentajaa pohjalaisena (enkä savolaisena) muun muassa seuraavien kielenpiirteiden perusteella:

1) Nominien ja verbien *eA, OA* -yhtymä on *iA, UA* -tyyppinen: *ainuastansa, partitiivit hienua, huonua*, suurta *Kiwiä, Peldua, talwia, itziänsä, savia, eA*-nominin *nurija, siliä, tihä, upia, upiammasta, usiasti, walkia* ja verbinmuodot *ei likua, putua* (y. 3. p.), *repijää, rupia ~ rupijaa (rupiaminen)*. Löytyy jopa svarabhaktivokaali: *pehemä*. Jo Vhaelin kielipiirteissä (1733: 75) oli *wanaha* l. *wanha*.

2) Eräät *j*:lliset astevaihtelu- ym. tapaukset:⁹ *ei näje, kerjettävän, lijonneexi, lijotettu*, (sika:) *Sijoillen, wäjen, Äjes, äjestetään, kärsijä* (inf.), *lihoja* (inf.), *oppijansa* (inf.), *huokija, itzijänsä, kewijä, corkijallen, makijaxi, sitkijä, upijaan 'upeaan', walkijaxi, wirijä, sonda-tungijolla, wainijo, usijambija vuosija*.

3) Monikon 1. persoonan ja omistusliitteen *mmA*-variantti: *kutsumma, tahdomma, saamma, tallamma, Näemmäpä, meidän Peldo-miehemmä, meidän Siemmenemmä*. Vertaa Vhaelin (1733: 100) murrekatsauksen huomautusta monikon 1. ja 2. persoonan päätteestä: »Saw. & Botn. säästämmä, maxamma – – säästänettä, sanositta – –» ja Kettunen 1959, kartta 164.

4) Eräät yksittäiset tapaukset viittaavat pohjalaiseen kielenparteen tai ainakin läntisiin murteisiin. Yksi tällainen on *e*-nominin *tuore* *s*:llinen asu: *tuoresna* (**tuoreh* > *tuores*). Ganander esittää sanakirjassaan (1787) variantit *tuore, -s, -t*, ja *e*-nomini *toe* on niin ikään saanut rinnalleen variantit *toes, -t*, kun taas Vhael (1733: 34) on maininnut vain *s*-variantin¹⁰ *toes : tokehen 'damm'*. Sanasta *kone* almanakoissa käytetään variantteja *coneh, Conet-niecalda, Conella*. Kolmannen persoonan omistusliitteestä almanakoissa viljellään *nsA*-varianttia, kun taas itämurteissa on vokaalinpidentymä *-Vn*. (Vrt. Vhael 1733: 53: »Saw. *osahan*» pro *osansa*.) Liitepartikkelista *-hAn* on esimerkki, jossa partikkeli on sulautunut *kO*-liitteeseen: *ongoon hän – –?* (A 1784). Liite *-hAn* ilmaantuu kirjakieleen vasta 1700-luvun lopulla, ja sitä käytetään nykyään ennen kaikkea pohjalais- ja savolaismurteissa. Pohjalaisiksi katsottavia *onkoon, eiköön* -esiintymiä löytyy Muoto-opin arkiton Kalajoen ja Kälviän kokoelmista.

Itämurteisiin tuntuisivat viittaavan 1769–1786:ssa neljä kertaa esiintyvä *ies 'edes'* ja ainutkertainen *mykrä 'myyrä'* (A 1779 *myckrän cocoja*). Ganander on kelpuuttanut kum-

⁹ Gananderilla on hakusanoina erikseen *j*:lliset asut *kojetan, kojotella, kojettelemus* sekä niitä vastaavat *j*:ttömät asut. Hakusanan *koen* yhteydessä Ganander huomauttaa Laihiällä ja Ilmajoella käytettävän *j*:llistä asua (»*koen* juxta dialectum Laihel. et Ilmol. *kojen*»).

¹⁰ Sitä vastoin Vhael mainitsee *wene*-nominin usein esiintyvän äänneasussa *wenet*, Savossa kuitenkin asussa *weneh* (1733: 30).

mankin hakusanaksi (*ies* 'helst'; *mykrä* 'mullvad', *mykrän ko-ot* 'myrstackar, mullhögar'). Vanhan kirjakielen sanakirja (s. v. *edes*) mainitsee *ies*-variantista neljä esimerkkiä, jotka ovat peräisin vuosien 1779, 1780 ja 1783 almanakoista. Muoto-opin arkistosta *ies*-varianttia löytyy Keski-Pohjanmaan sekä useiden Pohjois-Pohjanmaan pitäjien kokoelmista. Itämurteiden mukainen *mykrä* on käytössä etenkin savolaisalueisiin rajautuvissa pohjalaispitäjissä (Kettunen 1959, kartta 12). Sekä *ies* että *mykrä* ovat vanhastaan esiintyneet muun muassa Oulun seudun kansankielessä (Pääkkönen 1971: 90, 207). Rapola (1957: 149) puolestaan toteaa, että *mykrä*-sana tunnetaan »vain ns. itämurteista» ja että vuoden 1781 almanakassa esiintyvät ilmaukset *kyinärän* 'kyynärän' ja *näreharalla* 'kuusiäkeellä' viittaavat Pohjois-Savon tai Keski-Suomen murteisiin. Toisaalta Rapola ei ole yhdistänyt vuosien 1779 ja 1781 almanakkoja pohjalaismurteisina pitämiinsä 1760-luvun almanakoihin, vaikka jatkumo vuodesta 1769 eteenpäin on esittämäni perusteella ilmeinen. Yksittäiset vierasmurteisuudet voivat olla vain tартtumaa toispaikkakuntalaisten puheesta. Almanakoissa on *näreen* ohella käytetty sanaa *kuusi*, ja *ä(j)es* on niissä *haraa* yleisempi ilmaus. (Sanojen *äes* ja *hara* levikistä ks. Anttila 1968: 8–13.)

5) Ganander on sanastanut 1700-luvun almanakat melko perusteellisesti, joten myös A 1769–1786:n sanastoa on päässyt runsaasti sanakirjan esimerkistöön. Almanakoissa useita kertoja esiintyvän adjektiivin *hörymätöin* 'vahingoittumaton' (hakusanana myös vastaava substantiivi *hörymättömyys* 'vakaisuus') Ganander sanoo olevan peräisin Uudeltamaalta ja Hämeestä (s. v. *hörymätöin*; SMS s. v. *höryä* mm. 'epäillä', 'luulla'). Jotkin suomentajan kielenpiirteet viittaavat eteläpohjalaiseen murteeseen (esim. *tuores*), ja Pohjanmaalla asuva on voinut omaksua sanoja ja sanontoja myös hämäläismurteista. Vanhan kirjakielen sanakirjassa on almanakkojen esimerkistön lisäksi pari *hörymätöin*-näytettä 1700-luvun asetuksista. Toinen (erikoinen) adjektiivi, jonka Ganander on ottanut almanakoista, on *häkylöitsemätöin* 'sukimaton', Gananderin mukaan ruotsalaislaina (s. v. *häkylä* l. *häklä*). Ruotsista on omaksuttu runsaasti sanastoa Suomen länsimurteisiin, ja etenkin pohjalaismurteissa on paljon ruotsalaisperäisiä sanoja. Ainoa Vanhan kirjakielen sanakirjan mainitsema esimerkki on A 1769–1786:sta. *Häkylä* esiintyy paitsi mainituissa almanakoissa myös Jonas Mennanderin vuoden 1699 Huonen-Speilissä (ks. VKS s. v. *häkylä*; SMS:n mukaan nykysuomen *häkilä* on levikiltään yleissuomalainen). Ganander on ottanut almanakoista muun muassa adverbityypin *lähexyttä* 'nära intill varandra', *peräxyttä* (= perätyxin, peräselteään), *ristixyttä* 'i kors' sekä 'metsäläistä', 'metsässä asuvaa' ilmaisevat substantiivit *metzäkotoinen* ja *tapiolainen*. Näillä sanastoseikoilla ei murrepiirteinä ole todistusvoimaa, mutta idiolektin erikoisuuksina ne tukevat oletusta, että tarkasteltujen almanakkojen liitekirjoitukset ovat saman pohjalaismurteisen henkilön käsialaa. Esimerkiksi *ksyttä*-loppuiset adverbit eivät esiinny muissa lukemissani 1600- ja 1700-luvun teksteissä (käytössä ovat muun muassa *peräskanaisin* ja *peräksyttäisin*).

6) Kielenparren lisäksi toinenkin seikka puoltaa vuosien 1769–1786 almanakkojen suomentajan pohjalaisuutta, nimittäin hänen viittauksensa pohjalaisiin. Jos almanakkojen tekijä olisi ollut vaikkapa savolainen, miksi hän olisi maininnut nimenomaan pohjalaiset kertoessaan kylvötötömyksistä, uutuuden nimeämisessä osoitetusta kekseliäisyydestä, viinimieltymyksistä tai karjan talviruokinnasta? Sitaatit: A 1771 *ansaitzee sijs nijn yhteinen tapa – wähindäki coeteldaa, ennen kuin se meidän Pohjalaisildamme* [sic!] *hyljätään*; A 1775 *Pohjalaiset näyttää olewan parahin löytynynänsä* [sic!], *jotca cutzuwat sen* [hamppullajin] *marto-hampuxi, cosca se ei yhtäkän Siemmendä tee*; A 1777 *Nijsä*

paicoisa Pohjanmaalla, joisa sekä Tuomi- että Mesi-marjan-wijnnaa pannaan, pidetään edellistä aina paljoo parembana, ja macuisebana, cuin jälkimäistä, josta sen arwo taitaan kyllin hawaittaa; A 1783 Pohjan-maalla pidetään kyllä yhteisesti haawa ruokana, ja moni ylös pitää sillä wuohijansa koko Talwen.

LOPUKSI

Olen tarkastellut kirjoituksessani vuosien 1769–86 almanakkojen kieltä. Nämä kahdeksantoista almanakkaa olen valinnut aineistoksi kahdesta syystä: niissä on sellaisia kielenpiirteitä, joita en ole tavannut muista lähteistä, ja kielenparsi on lisäksi niin homogeenista, että voi olettaa saman henkilön suomentaneen yleishyödylliset liitekirjoitukset (aiheina pellavankasvatus, maanviljely, karjan ruokinta ym.). Olen kielenpiirteiden perusteella päättellyt, että suomentaja on ollut pohjalainen — todennäköisimmin Keski- tai Pohjois-Pohjanmaalta — mutta hänen kieleensä on voinut tulla muiden murrealueiden piirteitä. Jotkin murrepiirteet viittaavat selvemmin Pohjanmaalle, toiset voi tulkita myös hämäläisyyksiksi (*j*-edustusta on runsaasti muun muassa hämäläisen Abraham Ikalensiksen teksteissä, mm. *aijallinen, hajettaman, ylöslujettele*; ks. Forsman Svensson 1989: 3–4). Almanakkojen itämurteisuudet (*ies* 'edes' ja *mykrä*) ovat käytössä myös pohjalaismurteiden alueella. Murrepiirteitä selostaessani olen useasti viittanut pohjalaisen Bartholdus Vhaelin kieliopin (1733) murretietoihin ja todennut yhtäläisyyksiä niiden ja tutkimieni almanakkojen kielen välillä.

Murrepiirteiden ohella olen tarkastellut sellaisia suomentajan idiolektin erikoisuuksia, jotka erottavat nämä almanakat muista. Näistäkin piirteistä osa viittaa pohjalaiseen kielenparteen. Lukuisat *U*-johdokset (tyyppi *sekauta* : *sekaun*) ovat voineet olla yleisiä pohjalaisalueilla jo vanhan suomen aikoihin, koska esimerkiksi Martti Rapola on löytänyt enemmän esiintymiä Ljungo Tuomaanpojalta kuin muista vanhan kirjasuomen teksteistä; sitä paitsi Ganander ja eräät muut pohjalaiskirjoittajat käyttävät niitä teksteissään. Ganander on ottanut lähes kaikki almanakkojen *U*-johdokset sanakirjaansa, ja joissakin tapauksissa johdoksen esiintymäalueeksi on mainittu pohjalainen paikkakunta.

Almanakkojen erikoisuuksia on silmiinpistävän runsas 4. infinitiivin käyttö samoin kuin possessiivisuffiksin viljely oudossa kontekstissa. Vhaelin kieliopissa on näyte nessesivirakenteesta, jossa on 4. infinitiivi, sekä esimerkkejä omistusliitteisestä 1. infinitiivin latiiivista. Almanakoissa on myös suuri joukko erityyppisiä passiivirakenteita. Passiivin 1. infinitiiviä on käytetty samoissa funktioissa kuin ajan muissakin teksteissä, mutta sillä on myös muista poikkeavaa käyttöä. Vaikka tämä infinitiivi tunnetaan nykyään lähinnä hämäläismurteista (Saukkonen 1965: 14, 208), sen käyttö on voinut olla aiemmin yleistä myös pohjalaismurteissa. Muoto-opin arkistossa on hämäläismurteiden ohella näytteitä Etelä-Pohjanmaalta Vähänkyrön ja Ylihärman pitäjistä. Vhaelin kieliopissa ei ainoastaan anneta esimerkkejä passiivin 1. infinitiivin käytöstä, vaan Vhael on myös — toisin kuin esimerkiksi hämäläinen Matthias Martinius (1689: 55, 59, 62) — selostanut muodon koostumusta (1733: 98–99). A 1769–1786:n suomentaja on viljellyt passiivin 1. infinitiiviä konteksteissa, joissa se ei juuri muissa teksteissä esiinny (mm. liittyneenä modaali-ilmauksiin *tulee, täytyy, on luvallinen, on tapa*). Kyseistä infinitiiviä ei vanhoissa teksteissä juuri ole käytetty finaalisien lauseen vastineena, kun taas A 1769–1786:sta

▷

löytyy runsaasti tällaisia tapauksia.

Vuosien 1769–86 almanakkojen erikoiset passiivimuodot ovat toisaalta menneen ajan temporaalirakenteessa käytetyt partisiipit (*leikattauta, koottauta* pro *leikattua, koottua*), toisaalta modaalirakenteiden 2. infinitiivi (*laitettain* pro *laittain*). Kyseisiä muotoja ei ole dokumentoitu muista vanhan kirjasuomen teksteistä, ei myöskään suomen murteista. Uudismuodosteet paljastavat kielenuudistajan, jonka tarkoituksena näyttää olleen luoda selkeä ja monipuolinen systeemi. Sekä temporaali- että modaalirakenteessa on erotettu aktiivinen — määrätapauksissa refleksiivinen tai automatiivinen — sekä passiivinen variantti: temporaalirakenteessa aktiivirakenne *kasteen kuivauta* 'kun kaste on kuivunut' ja passiivirakenne *kuivattauta* 'kun on kuiva(te)ttu'; modaalirakenteessa aktiivilauseen vastineena on *laittain*, passiivilauseen vastineena puolestaan *laitettain*. Vanhan kirjasuomen normaalkäytännöstä poikkeavaa on myös temporaalirakenteiden runsaus.

Kun tarkastelee esimerkistöä, ei voi välttyä pohtimasta suomentajan viljelemien refleksiivis-passiivisten (tai automatiivisten) *U*-johdosten¹¹ ja menneen ajan temporaalirakenteen partisiippimuotojen yhteyttä. Almanakat tarjoavat näytteitä väistyneestä käytännestä, jossa passiivin yksinäis-*t*:llisellä tunnuksella muodostetuilla partisiippimuodoilla oli refleksiivis-automatiivinen funktio (*kuiva+u+ta*). Sama muodostustapa ei enää riittänyt, kun partisiipeilla oli puhdas passiivinen (epämääräistekijäinen) funktio; selventämiseksi tarvittiin passiivin geminaatta-*t*:llinen tunnus (*kuiva+tta+u+ta*). Pohjalaisen (tai pohjalaistuneen) suomentajan idiolektiin on kuulunut *antauta, lähteytä* -tyyppinen passiivin 2. partisiippi, ja tämän tyyppin tarjoamaan malliin perustuvat ilmeisesti hänen passiivimerkityksiset partisiippimuodosteensa. Sama selkeyden tavoittelu sai innovatiivisen suomentajan sijoittamaan passiivin tunnuksen myös 2. infinitiivin instruktiivimuotoihin (*laite+tta+i+n*), niin että morfologinen muoto vastasi rakenteen (passiivista) merkitystä. Systeemi oli kieltämättä selkeä ja täytti kielessä olevan aukon, mutta se jäi vain kiintoisaksi kokeiluksi aivan kuten eräät 1800-luvun grammatikkojen oppitekoiset muodosteet.

¹¹ Refleksiiviverbien semantiikasta ks. Räisänen 1988: 22–23 ja Koivisto 1991: 30–36, 48–54, 72–76.

LÄHTEET

- Almanakat 1705–1830: Helsingin yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.
- ANTTILA, VEIKKO 1968: Äes Suomessa. Suomi 114 : 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1983: Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet: partcipialkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 388, Helsinki.
- 1989: Vanhinta kirjasuomea 3. 1500- ja 1600-luvun äänne- ja muoto-oppia. Käsikirjoite. Umeå universitet, Umeå.
- 1990a: Vanhan kirjasuomen teonnimistä ja teonnimirakenteista. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 5. Umeå universitets tryckeri, Umeå.
- 1990b: Vanhinta kirjasuomea 4. 1600-luvun lauseoppia. Käsikirjoite. Umeå universitet, Umeå.
- 1992: Vanhan kirjasuomen nominaalirakenteista. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 8. Reprocentralen, Uppsala universitet.
- GANANDER, CHRISTFRID 1784: Uudempia uloswalituita Satuja. Kootut, ja Suomexi tulkitut Wuonna 1783 Christfrid Gananderilda. Helsingin yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.
- 1787: Nytt Finskt Lexicon. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95, Helsinki 1997.
- 1788: Eläinden Tauti-Kirja. Stockholmisa. Helsingin yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen Muoto-opin arkiston kokoelmat.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Helsinki.
- IKALENSIS, ABRAHAM 1659: Jesuxen Christuxen Meidän ainoan wälimiehem, Kärsimisen Historia. Aboae.
- IPK 1989 = IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 511, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1959: Suomen murteet III. Murrekartasto. Toinen, supistettu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188, Helsinki.
- KIURU, SILVA 1977: Suomen kielen kieltohakuiset verbit. Murreaineistoon perustuva syntaktis-semanttinen tutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 335, Helsinki.
- KOIVISTO, VESA 1991: Suomen verbikantaisten *UtU*-verbijohdosten semantiikkaa. Suomi 161. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1992: Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 40, Turku.

▷

- Laih= LAIHANDER, JOHAN 1768: Yxi Jumalalda opetettu Cuolewaisuden tutkindo. Ruu-
missaarna. Helsingin yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.
- LEINO, PENTTI 1964: Suomen ja karjala-aunuksen IV infinitiivi sananparsiston valossa.
Laudaturtutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LÖNNROT, ELIAS 1866–80: Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I–II. Kolmas, manul-mene-
telmällä jäljennetty painos. WSOY, Porvoo 1958.
- MARTINIUS, MATTHIAS 1689: Hodegus Finnicus. Holmiae. Näköispainos. Suomalaisen
Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1968.
- NUUTINEN, LIISA (toim.) 1997: Christfrid Gananderin Nytt Finskt Lexicon. Hakemisto.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 688, Kotimaisten kielten tutkimus-
keskuksen julkaisuja 100, Helsinki 1997.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1971: Oulun seudun murteen äännehistoria I. Sanansisäiset klusiilit
astevaihtelusuhteineen. Suomalaisen Kirjallisuuden Toimituksia 189, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1957: Suomalaisen almanakkojen kielestä. – KustaaVilkuna, Gösta
Hedström, Eino Koskimies & Eino Nivanka (toim.), Suomen almanakan juhla-
kirja. Helsingin yliopisto ja Weilin & Göös, Helsinki.
- 1965 [1933]: Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen
kirjoitus- ja äänne- ja äännekehitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
197, Helsinki.
- 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
Toimituksia 283, Helsinki.
- 1975: Vanhan kirjasuomen lukemisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsin-
ki.
- RÄISÄNEN, ALPO 1988: Suomen kielen *u*-johtimiset verbit. Suomi 141. Suomalaisen Kir-
jallisuuden Seura, Helsinki.
- SALAMNIUS, MATTHIAS 1772 [1690]: Ilo-Laulu JESUXESTA. Stockholmisa. Helsingin
yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.
- SAUKKONEN, PAULI 1965: Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden his-
toriaa I. Johdanto, adverbaali infinitiivi. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia
137, Helsinki.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja 1–5. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkai-
suja 36. Valtion painatuskeskus/Edita, Helsinki 1985, 1988, 1992, 1994, 1997.
- SUIHKONEN, PENTTI 1994: Frekventatiiviverivaatio suomen murteissa. Morfologis-fonolo-
gista tarkastelua. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 613, Helsinki.
- VHAEL, BARTHOLDUS 1733: Grammatica Fennica. Aboae. Näköispainos. Suomalaisen Kir-
jallisuuden Seura, Helsinki 1968.
- VKS = Vanhan kirjasuomen sanakirja I–II. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen jul-
kaisuja 33. Toim. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila, Esko Koivusalo & Riitta
Palkki. Painatuskeskus, Helsinki 1985, 1994.

NEW CONSTRUCTIONS IN 18TH CENTURY ALMANACS

The article examines the language used in a series of Finnish almanacs from the period 1769–1786, focusing mainly on certain non-finite forms. The almanacs were chosen for two reasons: they contain language features that do not appear in other texts, and the language used in them is so homogeneous that the same person can be assumed to have translated all eighteen almanacs into Finnish. The dialectal features lead to the conclusion that the translator was from Ostrobothnia, probably from central or northern Ostrobothnia. The translator's idiolect also indicates an Ostrobothnian idiomatic expression.

The almanacs contain a large number of different passive forms, including special constructions. The passive form of the 1st infinitive is nowadays not normally found outside the Häme dialects, but it may previously have also been widespread in the Ostrobothnian dialects. In the almanacs examined here, the passive 1st infinitive appears in contexts where it otherwise would almost never be met, for instance in the role of a passive clause of finality, as found e.g. in the 1775 almanac: [*hamppua pannaan*] *cuhiloihin, jotca, **estettä** wahingota linnuilda, olilla peitetään* ('[hemp is put] into stooks, which, to avoid damage from birds, are covered with straw').

The predicate of temporal constructions differs in form from modern Finnish in certain instances. In past tense temporal constructions the passive past participle with an active meaning is regularly formed with a single-*t* marker instead of a geminated *t*: the passive past participle marker *-U* (< **δU*) and the partitive case ending *-tA* are added to the (strong grade) vowel stem, e.g. *joutu+u+ta* (= *jouduttua*), *lähte+y+tä* (= *lähdettyä*), 1780 almanac: *Akelman **cuoistuuta*** (= *apilan kukittua* 'when the clover had flowered'); 1784 almanac: *sadetta – – **ottautansa** vastaan* (= *saatuaan sadetta* 'after receiving rain'). The same type of participles appear in Savo dialects and in certain related languages, and a couple of examples have also been found from the work of Mikael Agricola. The majority of the exceptional participles are passive in meaning; they have a separate passive marker (*-tA-* or *-tA-*) and participle marker (*-U-*), e.g. *leikat+ta+u+ta, iske+ttä+y+tä*. In stems ending in a short unstressed vowel there is thus a geminated-*t* marker, e.g. 1777 almanac: *pohjan jällensä kijni **iskettäytä*** ('when the base has been tightly closed'); in other stems there is a single-*t* marker, e.g. 1780 almanac: *Eloja syxyllä leicattauta ja coottauta* ('when the crops have been cut and harvested').

The person translating the almanacs into Finnish has morphologically differentiated those temporal constructions with an active meaning from

those with a passive meaning and has thus tried to create a system whereby form corresponds to meaning. The participial type *lähteyttä* (= *lähdettyä*) was perhaps part of the translator's idiolect, and on this basis it was possible to create participles with a passive meaning by adding a passive marker to them to indicate the meaning more clearly. Active and passive variants have also been distinguished in modal constructions: where *laittain* corresponds to the active clause '*siten, että x laittaa*', the 2nd infinitive instructive form corresponding to the passive clause '*siten, että laiteetaan*' is *laitettain* (1774 almanac: *täytyy – – sadetta odoteldaa, toki niijn laitettain kylwämistä, että se on tapahtunut ennen, cuin satamaan rupia*).

The almanacs provide evidence of a receding practice by which participial forms constructed with the passive single-*t* marker (e.g. *kuiva+u+ta*) had a reflexive-automotive function. This formulation was no longer sufficient when participles had a purely passive (indefinite agent) function; the passive geminated-*t* marker was needed for clarity (*kuiva+tta+u+ta*). The innovative almanac translator placed the passive marker not only in temporal constructions but also in 2nd infinitive instructive forms (*laite+tta+i+n*), so that the morphological form corresponded with the (passive) meaning of the construction. The system was undoubtedly clear and filled a gap in the language, but it remained only an interesting experiment, just like certain artificial forms created by nineteenth-century Finnish grammarians. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Kielikeskus, PL 4, 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *pirkko.forsman-svensson@helsinki.fi*

TIEDOKSI LUKIJOILLE

Virittäjän toimitussihteerinä toimii kesäkuun 1999 alusta *Toni Suutari*. Taloudenhoitajana aloittaa samaan aikaan *Sanna Putkonen*. Lehden yhteystiedot ovat muuten samat kuin ennenkin.

Kaikkien toimittajien yhteystiedot ovat sisäkannessa.